

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Пасісниченка А. В. «Європейська ідентичність як дискурсивний феномен: особливості конструювання», подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології

Дисертаційна робота відзначається особливою актуальністю, оскільки повноцінна євроінтеграція України може відбутися лише за умови формування відповідної ідентичності у переважної більшості громадян України. Сприяти цьому мають ґрунтовні соціологічні дослідження, до яких належить те, що здійснив А. В. Пасісниченко.

У першому розділі дисертаційної роботи окреслені теоретичні засади дослідження і переконливо визначено позицію автора щодо розуміння категорії європейської ідентичності. Особливо варто зазначити, що свої висновки дисертант робить з урахуванням набутого зарубіжними та вітчизняними дослідниками досвіду висвітлення цієї проблеми, демонструючи глибоке знання сучасної соціологічної теорії, здатність до конструктивного аналізу ідей і досліджень попередників.

У подальшому аналізі (другий розділ) автор здійснив цікавий історичний огляд розвитку «ідеї Європи» (с. 67-73) і дійшов плідного висновку, що «першочерговим концептуальним та методологічним завданням дослідника європейської ідентичності є розрізнення між Європою як історико-культурним утворенням, що є наслідком довгострокових, непередбачуваних процесів, та новою об'єднаною Європою, представленою Європейським Союзом (ЄС) як новітнім утворенням, що є результатом спільної волі до побудови нових суспільно-політичних інститутів» (с. 74). Плідною для подальших досліджень проблеми ідентичностей є авторська пропозиція розглядати європейську ідентичність як наднаціональний феномен, безпосередньо пов'язаний із новітнім інституціональним проектом об'єднаної Європи. Можна погодитися і з

обґрунтованим дисертантом запереченням дихотомії Europe vs EUrope і поясненням хибності такого дуалізму реіфікацією європейської ідентичності.

Вважаю вагомим результатом теоретичного аналізу, здійсненого дисертантом, загальний висновок про те, що «з позицій дискурсивно-конструктивістського бачення “сильна” європейська ідентичність – це не штучний конструкт для формування фіксованого “Homo Europaeicus”. Вона народжується у дискурсах різних спільнот щодо загальноєвропейських проблем і є не станом чи набором чітких ознак, а мінливим процесом, що ніколи не завершується» (с. 142).

У третьому розділі автор наводить та кваліфіковано узагальнює результати емпіричних досліджень 2005-2015 років, здійснених кафедрою соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за його безпосередньою участю. Завдяки цікавим емпіричним даним концепція А. В. Пасісниченка набуває вагомості та переконливості. Завдяки вдалому поєднанню ґрунтовного теоретичного аналізу та ретельного аналізу результатів емпіричних досліджень були сформульовані висновки, що мають суттєву наукову цінність.

Дисертаційна робота не позбавлена і певних недоліків, які багато в чому обумовлені бажанням автора охопити в одному дослідженні надто багато аспектів і нюансів складного та різнобічного соціокультурного феномену. Автор іноді занадто багато уваги приділяє розгляду дискусійних аспектів окремих сучасних концепцій ідентичностей, не зупиняючись на можливості їх теоретичної операціоналізації з подальшим виходом на створення конкретних дослідницьких програм (с. 48-59).

Натомість серед джерел дисертаційної роботи відсутні безпосередньо присвячені проблемам формування соціальних ідентичностей (у їх культурному та структурному аспектах) монографії відомих українських (Н. В. Костенко, С. О. Макеєв та інші) і російських (В. О. Ядов, Л. Д. Гудков, Л. М. Дробіжева)

соціологів. До речі, одна з фундаментальних монографій під редакцією Л. М. Дробіжевої (Національно-громадянська ідентичність і толерантність в Росії та Україні, 2007 р.) підготовлена у співпраці з українськими соціологами (Н. В. Паніна, К. В. Іващенко та інші). А у фундаментальній монографії Л. Д. Гудкова («Негативні ідентичності») містяться дуже важливі дані саме для розуміння того, чим російські ідентичності суттєво відрізняються від європейських. Зрозуміло, більшість з перелічених соціологів належать до так званих «есенціалістів», які, на думку автора, додержуються застарілих наукових поглядів. Але ж можна було хоча б посперечатися з «ретроградами», щоб вони отримали шанс переглянути свої не надто сучасні погляди на соціальний феномен, вивчення якого сьогодні потребує, як доводить автор, конструктивно-дискурсивного переосмислення.

У другому розділі дисертант ретельно розглянув історію створення Євросоюзу і офіційних документів, де йдеться про відповідну ідентичність (с. 81-92). Ця частина тексту дисертації не викликає будь яких змістовних зауважень. Але це радше політологічний аналіз, ніж соціологічний. Він дещо відволікає від головного напрямку саме соціологічного дослідження. На мою думку, другий розділ дисертації переобтяжений політичною фактологією, за рахунок скорочення якої можна було б навести не один такий вдалий приклад соціологічного дослідження, як проект вивчення космополітичних ідентичностей (с. 142-145).

До третього розділу та висновків дисертації у мене тільки два дрібних зауваження. Там, де автор згадує про коефіцієнти кореляції, краще наводити не тільки рівні значимості, але й значення коефіцієнтів та кількість респондентів у порівнюваних групах (с. 168). Висновок з посиланням на моніторинг Інституту соціології НАНУ (с. 181) про те, що «рівень європейської ідентичності громадян України залишається вкрай низьким (у 2015 році серед опитаних українців лише 1,3% почували себе європейцями)», не впливає з наведених даних, оскільки на

запитання моніторингу «Ким Ви себе насамперед вважаєте?» можна було обрати лише один варіант відповіді. Зрозуміло, що національні, регіональні та локальні ідентичності (як реальні) були вагомішими за європейську (як абстрактну для громадян України) .

Перелічені зауваження не змінюють загальну позитивну оцінку дисертації А. В. Пасісниченка. Оцінюючи роботу загалом, слід відзначити її структурну чіткість і послідовність викладення результатів теоретичного аналізу, креативність автора, наукову новизну отриманих результатів та наявність у роботі багатьох цікавих висновків щодо можливостей подальшого практичного застосування висновків дослідження. За актуальністю розкритих проблем, науковою новизною та практичною цінністю дисертаційна робота Пасісниченка А. В. відповідає вимогам МОН України щодо кандидатських дисертацій, зокрема п.п. 9, 11, 13, 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор Пасісниченко Антон Вікторович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології.

Офіційний опонент:

Заступник директора Інституту соціології

з наукової роботи

Національної академії наук України,

доктор філософських наук, професор

